

*Карачинський О. А., старший офіцер відділу виховної роботи
Військового інституту телекомунікацій та інформатизації
Державного університету телекомунікацій, (м. Київ)*

ДОСВІД АНАЛІЗУ СОЦІАЛЬНО-ДЕМОГРАФІЧНИХ ДАНИХ ПРИ ПЕРВИННОМУ ПСИХОЛОГІЧНОМУ ВИВЧЕННІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПРИЗВАНИХ ЗА МОБІЛІЗАЦІЄЮ

У статті аналізується вплив соціально-демографічних даних на психологічний клімат в одному з підрозділів військовослужбовців, призваних за мобілізацією під час проходження навчання. Висвітлюються проблемні питання під час прийому особового складу та організаційні проблеми первинного психологічного вивчення військовослужбовців. Розглядаються причини вживання спиртних напоїв, вплив територіальних, мовних, ментальних особливостей на взаємовідносини між військовослужбовцями.

Ключові слова: соціально-демографічні дані, прийом військовослужбовців, первинне психологічне вивчення, мобілізація.

В статті аналізується влияние социально-демографических данных на психологический климат в одном из подразделений военнослужащих, призванных по мобилизации во время прохождения обучения. Освещаются проблемные вопросы во время приема личного состава и организационные проблемы первичного психологического изучения военнослужащих. Рассматриваются причины употребления спиртных напитков, влияние территориальных, языковых, ментальных особенностей на взаимоотношения между военнослужащими.

Ключевые слова: социально-демографические данные, прием военнослужащих, первичное психологическое изучение, мобилизация.

Постановка проблеми. В умовах проведення АТО через антидержавницьку діяльність незаконних збройних формувань на території Донецької та Луганської областей, з метою підвищення ефективності застосування частин та підрозділів Збройних Сил України нагальною є необхідність чисельного збільшення їх складу за рахунок проведення мобілізації. Важливим є те, що кількість добровольців у порівнянні з першою хвилею мобілізації кількісно зменшується, також якісна характеристика йде до зниження.

До служби значна кількість відмобілізованих регулярно вживали алкоголь, також зріс відсоток призваних, котрі мали приводи в міліцію. Одягнувши військову форму, такі військовослужбовці не здатні належно адаптуватись до умов військової служби, негативно впливають на внутрішню колективну динаміку. Як наслідок, збільшується кількість випадків правопорушень та порушень військової дисципліни, основними з яких є перебування на військовій службі у нетверезому стані, крадіжки військового майна і т.ін.

Держава може бути сильною, стабільною та захищеною, коли вона має сильне військо [1]. А сила війська залежить від внутрішньої сили кожного, хто проходить службу у Збройних Силах України. Це не тільки фізична сила, вправність, витривалість, а й сила духу, розуміння себе, своєї ролі та свого місця у військових групах, своєї значущості у військовій справі.

Відмобілізування та можливість залучення в зону АТО для певної категорії мобілізованих військовослужбовців є стресовим фактором, що пов'язано з високою тривожністю, розвитком невротичних станів, погіршенням психічного здоров'я, як вказує досвід роботи з військовослужбовцями зазначеної категорії. Належна адаптація до умов військової служби є складною для багатьох військовослужбовців.

Для повноцінного входження у військові групи, формування правосвідомої поведінки, профілактики та превентивної діяльності щодо недопущення протиправної поведінки, виявлення групи з асоціальною поведінкою, уникнення конфліктів в підрозділі важливе первинне психологічне вивчення військовослужбовців, призваних за мобілізацією, яке є важливим напрямком психологічної діяльності.

Досвід показує, що лише цілеспрямоване і систематичне взаємодія командирів підрозділів та психолога здатне забезпечити ефективність діяльності з даного питання. Результати психологічного вивчення багато в чому визначають як специфіку подальшої роботи психолога з конкретними військовослужбовцями, так і зміст управлінських рішень посадових осіб, що є одним з ключових факторів при прийнятті рішення щодо розподілу військовослужбовців по підрозділам для подальшої служби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить проте, що питання

первинного психологічного вивчення військовослужбовців були в центрі уваги багатьох вітчизняних та закордонних вчених фахівців. Зокрема, у контексті нашого дослідження становлять інтерес у працях І. Устинова, А. Калюжного, Н. Волинець, П. Волинець, у яких розглядаються особливості основних етапів психологічної роботи з військовослужбовцями. Так, І. Устинов зазначає, що психологічне вивчення особистості військовослужбовця та прогнозування її поведінки в різних умовах служби має спиратися на глибокі знання змісту і структури особистості, психології військових груп. Вивчити внутрішній світ особистості військовослужбовця - значить встановити особливості спрямованості характеру, здібностей і темпераменту, усвідомити закономірності прояву їх у поведінці людини [2].

Вимоги до організації та проведення первинного психологічного вивчення визначені розглядаються в наказі Міністерства оборони України №883 від 10.12.2014 року «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України», де основним завданням попереднього пізнання особистих якостей військовослужбовців є аналіз відомостей, що містяться в документах військового обліку, проведення індивідуальних бесід із кандидатами для проходження військової служби, психологічне (психофізіологічне) обстеження громадян, військово-професійна орієнтація [3].

Аналіз напрацювань закордонних вчених дозволив встановити, що аналогічні завдання первинного психологічного вивчення визначені й у керівних документах Збройних Сил Ізраїлю, в наказі Міністра оборони Ізраїлю №2, 1996 року «Керівництво по психологічній роботі Збройних Сил Ізраїлю», а саме аналіз документів, біографічний метод, анкетування, індивідуальна бесіда, психологічне тестування, спостереження, опитування [4].

Так, Н. Коупленд вказує, що знання солдат – це тільки перший крок на шляху завоювання їх довіри і поваги. Керівнику слід знати образ думок своїх підлеглих, їх думи і настрої, джерело невдоволення і тривоги, сімейне життя, минуле і надії на майбутнє. Якщо він глибоко цікавиться солдатами, все це повинно бути відомо йому. Але для цього він повинен бути максимально доступним [5].

Однак, питання ефективного проведення первинного психологічного вивчення військовослужбовців, призваних за

мобілізацією потребує ґрунтовного аналізу для покращення психологічної роботи у навчальних центрах, військових частинах. Ці факти зумовили нас до написання статті.

Виклад основного матеріалу. Первинне психологічне вивчення при прийомі військовослужбовців, призваних за мобілізацією в навчальні центри є важливим напрямом професійної діяльності психолога. Необхідність такої роботи пояснюється потребою посадових осіб в отриманні достовірної та повної за обсягом інформації про психологічні особливості військовослужбовців та військових колективів. Результати психологічного вивчення багато в чому визначають як специфіку подальшої роботи психолога з конкретними військовослужбовцями, так і зміст управлінських рішень посадових осіб [6].

У залежності від об'єкта психологічного вивчення виділяють дві його форми – індивідуальну та групову. Відповідно, предметом індивідуального психологічного вивчення є психологічні особливості особистості військовослужбовця, а предметом групового вивчення – соціально-психологічні особливості військового колективу [7].

Розглянемо індивідуальну форму психологічного вивчення, яка здійснюється з метою підвищення ефективності навчально-бойової та службової діяльності, раціонального комплектування військових підрозділів, оптимізації процесу адаптації військовослужбовців до умов військової служби, профілактики нервово-психічних зривів.

Під час прийому військовослужбовців, призваних за мобілізацією, ми зіштовхнулись з проблемою відсутності дієвого та ефективного алгоритму первинного психологічного вивчення даних військовослужбовців, який враховує всі аспекти.

На протязі чотирьох днів планувалось здійснити прийом особового складу та укомплектувати штат батальйонів, рот, взводів, після чого у призваних військовослужбовців починалися планові заняття. Як показує власний досвід, за даний період ми мали на меті зібрати соціально-демографічні дані, провести ряд методик на визначення рівня психологічної готовності призваних військовослужбовців виконувати поставлені завдання за призначенням, виявити групу мобілізованих з асоціальною поведінкою та на основі отриманої інформації надати командирам рекомендації щодо призначення на посади, враховуючи

Питання психології

психологічні характеристики особистісних та професійних якостей при розподілі військовослужбовців, призваних за мобілізацію у військові частини.

Первинне психологічне вивчення включало збір соціально-демографічних даних, шляхом анкетування, біографічного методу, вивчення та узагальнення незалежних характеристик та опитування. Була відсутня можливість аналізу документів призваного особового складу, так як військовослужбовці призвані за мобілізацією, мали з собою лише паспорт та ідентифікаційний код.

З запланованих чотирьох днів набір військовослужбовців та комплектація підрозділів продовжився до 20 днів, що сприяло постійній роботі в пункті прийому особового складу, так як достатня кількість прибулих груп складала від трьох до шести мобілізованих, що створювало неперервний потік військовослужбовців. Менш пріоритетними стали проведення індивідуальних бесід та тестування, причиною чого, була недостатня кількість часу та підготовлених спеціалістів з достатнім для якісного проведення вивчення досвідом.

Значна кількість мобілізованих та недостатня кількість належно підготовленого офіцерського та сержантського складу ускладнювала завдання фахового впливу на військовослужбовців призваних за мобілізацією, враховуючи, що дана категорія людей суттєво відрізняється від солдат строкової служби, віком, сформованим світоглядом та іншими факторами.

Наявний на момент прибуття відмобілізованих досвід роботи командирів батальйонів, рот, взводів був недостатнім для ефективного керування даними військовослужбовцями.

До місць навчання мобілізовані прибували з різних регіонів України, в нашому випадку це центральні та східні регіони України, а саме Полтавська, Дніпропетровська, Одеська, Херсонська, Харківська, Запорізька, Сумська, Донецька та Луганська область. Наявність відмінностей у ставленні до традицій, релігії, поведінкові стереотипи та система цінностей, різний світогляд, погляди на економічно-політичні проблеми країни, створювали передумови для виникнення конфліктних ситуацій.

Слід зазначити, що найменш проблемними взводами були ті, більша частина яких комплектувалась з Донецької та Луганської області. В даних підрозділах не було помітно фактів вживання спиртних напоїв, спостерігалось розуміння та взаємодія

з офіцерським та сержантським складом, неухильне виконання вимог командирів та додержання правил, встановлених військовими статутами. Проводячи індивідуальні бесіди з військовослужбовцями, призваними за мобілізацією з Донецької та Луганської областей, було встановлено, що майже 100% з них були добровольцями, які прийшли до військових комісаріатів не чекаючи повістки, з повною усвідомленістю куди вони йдуть і що їх чекає. Це обумовлено тим, що мотивація даних військовослужбовців пояснювалась страхом зміщення лінії фронту ближче до їх домівок, які знаходяться на території, підконтрольній Україні, та тим, що вони на собі відчули, що таке війна, будучи ще цивільними.

Також, до не проблемних військовослужбовців, ми віднесли тих, які перебувають у шлюбі та середній вік яких становив 35-40 років, та військовослужбовців, які мають троє та більше дітей. За даними військовослужбовцями спостерігалась психологічна зрілість та відсутність проявів інфантильної поведінки, порівнюючи з проблемними військовослужбовцями.

В підрозділі були присутні представники інших національностей, з яких шість росіян, та один дагестанець. Це в перспективі могло стати причиною виникнення етнічних конфліктів, але таких не було.

З числа призваних за мобілізацією 36% військовослужбовців були атеїстами. Найбільша кількість віруючих відмобілізованих були християнами. Також, в підрозділі були представники інших релігій, таких як іслам та буддизм, але відсоток даних відмобілізованих був незначний. З числа християн, були військовослужбовці різних конфесій, а саме православні, греко-католики, протестанти та свідки Ієгови. Конфліктів та непорозумінь на релігійній основі не спостерігалось.

Даний факт можемо пояснити тим, що всіх військовослужбовців призваних за мобілізацією об'єднувала спільна мета та схожі погляди на політичну ситуацію в країні. Було сформоване одне бачення образу спільного ворога.

Незначне фізичне навантаження в навчальному процесі, призводило до частих неконтрольованих випадків вживання спиртних напоїв та під завершення навчання, самовільне залишення території військової частини.

В гіршу сторону можемо віднести військовослужбовців з Одеської та Запорізької областей, середній вік яких складав 23-27

років, та які до цього не проходили військову службу в лавах Збройних Сил України. Це можна пояснити недостатнім усвідомленням того, що таке військова служба та відсутністю досвіду проходження строкової військової служби. Також слід зазначити, що приблизно третина мобілізованих з Запорізької області, мала кримінальне минуле.

Регулярне вживання спиртних напоїв спостерігалось за тими військовослужбовцями, які при заповненні анкетних даних вказали, що не задоволені рівнем свого життя, а саме 37%. Також, більшість військовослужбовців, які не перебували в шлюбі через розлучення, часто знаходились в алкогольному сп'янінні, дана кількість складала 13%. Такі військовослужбовці часто мають труднощі зі становленням смислових зв'язків минулих подій з теперішнім та майбутнім, що, у свою чергу, призводить до виникнення екзистенційного вакууму, і, як наслідок, - пияцтва, різноманітних форм залежностей. Спроби пошуку смислових зв'язків у такому випадку набувають неконструктивного та небезпечного характеру [8].

Також в групу демонстративної поведінки увійшла категорія військовослужбовців, які мали великі кредитні заборгованості на час призову до лав ЗСУ. Приходимо до висновку, що основною причиною вступу до армії була потреба у зупиненні нарахування штрафних санкцій, пені за невиконання зобов'язань перед банком, а також проценти за користування кредитом. Іншої мотивації, щодо потреби прийти до військового комісаріату, за даними військовослужбовцями, не виявлено.

Аналіз освітнього рівня відмобілізованих військовослужбовців дав нам наступні результати. Так, базову вищу та вищу освіту мали лише 13% підлеглого складу, загальну середню освіту 29%, інші 58% мали середньо-спеціальну та професійно-технічну освіту. Також, важливо взяти до уваги середній вік військовослужбовців, яким було до 30 років склав 40%, від 30 до 60 років – 60%. Процес навчання щоденно тривав 10 годин, тому загальна кількість військовослужбовців були не пристосовані до такого об'єму інформації, яка надходила щоденно, що заважало якісно сприймати даний матеріал.

Так, у військовослужбовців призваних за мобілізацією виникла велика незадоволеність програмою навчання, що призводило до виникнення конфліктів між командуванням роти та підлеглим особовим складом, а саме складність сприйняття матеріалу навчання,

нерозуміння потреби вивчати техніку зв'язку та велике бажання займатись вогневою та інженерною підготовкою, якої на практиці майже не було. Це обумовлено тим, що приблизно третина військовослужбовців раніше проходили військову службу у військах зв'язку, та менше 10% мали спеціальність, пов'язану з технікою зв'язку. Також малий відсоток особового складу ототожнював себе зі зв'язківцем, так як уявлення про війну більшість військовослужбовців мали з кінофільмів та книжок, а саме вбачали в собі тільки стрільців.

Важливим фактором складності у засвоєнні техніки зв'язку є низький рівень освіченості. Так, приблизно 10% військовослужбовців, при заповненні анкетних даних, не змогли вказати серію та номер власного паспорту.

Якщо взяти приклад первинного психологічного вивчення та відбору військовослужбовців на військову службу Збройних сил Великої Британії, призовник зобов'язаний пройти комп'ютерне тестування та співбесіду з офіцером-психологом на перевірку знань з граматики, основ математики, уміння логічно мислити, визначення рівня ерудиції та пам'яті, кмітливості. Після цього рекрута чекає загальний підсумковий тест і медичний тест на психологічну сумісність. Після виконання цього базисного блоку відсів складає в середньому 45 % особового складу [9].

Спецпідрозділи у Великій Британії комплектуються тільки з добровольців. Командування підкреслює, що служба в таких підрозділах почесна і романтична, вона забезпечує всебічну підготовку. Відбір курсантів складається з п'яти етапів, що передбачають серію спеціальних тестів на перевірку розумових здібностей, фізичної витривалості, наполегливості, кмітливості, готовності до виконання завдань в особливих умовах. Обов'язковим є визначення коефіцієнту інтелекту та психологічної придатності.

У Німеччині, загальний курс підготовки особового складу спеціальних підрозділів бундесверу становить три роки. Перший етап – психологічний відбір, під час якого кандидати проходять чотиритижневий психологічний тест: перевірка реакції, зібраності, кмітливості, розвитку інтелекту, а також тест на рівень загальнокультурного розвитку.

Після цього призначаються 90-годинні навчання, які називають „ситом”. Тут перевіряється готовність кандидатів до

Питання психології

виживання в екстремальних умовах, здатність долати труднощі при нестачі їжі та практично без сну. При цьому здатність воїнів переборювати негаразди та діяти спільно з іншими в складі невеликої групи оцінюється протягом усього часу, командир тренується разом з підлеглими.

Висновок. Аналіз соціально-демографічних даних дав нам змогу розуміння причинно-наслідкових зв'язків щодо проблемних питань, з якими ми стикнулись в процесі навчання військовослужбовців. Попередньо виявити найбільш проблемну групу військовослужбовців, та приділити даній категорії посилену увагу.

Нажаль, в програмі навчального процесу не було відведено окремого часу на проведення психологічних методик, тестувань. Штатний розрахунок батальйонів, рот не передбачає окремих посад психологів, які є необхідними, так як психологічне вивчення і обробка результатів потребує достатнього часу. За весь період навчання не було виділено жодної години по психологічній підготовці, що унеможливило процес загального введення в психологію діяльності в бойових умовах.

Неналежне первинне психологічне вивчення створює передумови до

призначення на посади військовослужбовців без урахування їх психологічних особливостей та набутого попереднього досвіду, крім того, означені недоліки в організації прийому відмобілізованих військовослужбовців не дають можливості забезпечити набуття ними вкрай необхідних навиків психологічної готовності до умов сучасного бою, стресів.

Перспективи наукових пошуків у цьому напрямку будуть спрямовані на розробці та внесенні суттєвих коректив у програму підготовки військовослужбовців призваних за мобілізацією, введення у навчальний процес годин по психологічній підготовці, відведення окремого часу для проведення заходів психологічного вивчення даних військовослужбовців, що дасть змогу формувати навички виживання у полоні, психологічної самопомоги та допомоги товаришам по службі, веденню тривалих бойових дій в екстремальних умовах, формування психологічної стійкості до впливу психотравмуючих чинників бойової обстановки, формування психологічної згуртованості бойових підрозділів та забезпеченню необхідного психічного стану під час ведення бойових дій.

Список літератури

1. Біла книга – 2009. Збройні Сили України
2. І.Ю. Устинов. Методика работы командира по поддержанию правопорядка и укреплению воинской дисциплины: Учебно-методическое пособие. Воронеж: ВВВАИУ (ВИ), - 2007.
3. Наказ Міністерства оборони України №883 від 10.12.2014 року «Про затвердження Інструкції з організації професійно-психологічного відбору у Збройних Силах України» розділ III, пункт 2.
4. Наказ Міністра оборони Ізраїлю №2, 1996 року «Керівництво по психологічній роботі Збройних Сил Ізраїлю», розділ II, пункт 20.
5. Ковплєнд Н. Психология и солдат. – М.: Воениздат. 1991. - 2 с.
6. Сиромятніков. І.В. Організація психологічної роботи у військовій частині в мирний час, 2011, розділ основні етапи психологічного вивчення військовослужбовців та їх зміст
7. Навчальний посібник. Теорія і практика Виховання військовослужбовців Збройних сил Російської федерації, 2005, під редакцією Н.И.Резника, С. 133-134.
8. В. Франкл. Человек в поисках смысла, 1985, с 5-17.
9. Монидов С. комплектование вооруженных сил великобритании рядовым составом // заруб. воен. обозрение. - № 1., 1997. - с. 23 – 25.

Karachinskiy A. A., senior officer of educational work

THE EXPERIENCE OF ANALYSIS OF SOCIO-DEMOGRAPHIC FACTS DURING THE PRIMARY PSYCHOLOGICAL STUDY OF SERVICEMEN CALLED UP FOR MOBILIZATION

In this article analyzes the influence of socio-demographic facts on the psychological climate in the one of military units called up for mobilization during their training. Discover problem issues of reception of personnel and organizational problems of primary psychological study of soldiers. Analyzing reasons of drinking alcohol, and the impact of territorial, linguistic, mental characteristics on the relationship between servicemen.

Keywords: socio-demographic data, reception servicemen, primary psychological study, mobilization